

**Культурні практики українського радянського соціуму
часів пізнього сталінізму та хрущовського періоду:
дослідження проблеми в англо-американській історіографії**

Освіта, наука, культурна сфера радянського суспільства як об'єкт дослідження англомовної історіографії чи не найбільше відображає ті методологічні злами, дискусії та перевороти, які відбулися в радянсько-знавчих студіях протягом другої половини XX – початку XXI ст. Ставлення до проблем історії культури – перенесення їх у центр концептуальних пошуків чи маргіналізація – на разі слугують важливим маркером певної методологічної позиції того чи іншого англо-американського дослідника історії СРСР.

Окремі проблеми історії радянської культури в англомовній історіографії порушувалися в працях радянських істориків (Є.Беляєв, О.Война, В.Королько, Б.Ноткін) [1; 4]. На сучасному ж етапі ці питання не знайшли належного висвітлення в українській історіографії. Саме цим зумовлюється актуальність нашого дослідження.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей вивчення української культури другої половини 1940-х – середини 1960-х рр. у англо-американській історіографії, визначити етапи дослідження цих проблем.

У другій половині 1940-х і до 1960-х рр. питання культурного розвитку Радянського Союзу мало цікавили вчених. Це цілком зрозуміло з огляду на те, що на часі гостро стояло питання досягнення політичного складника радянського суспільства, визначення особливостей державного устрою та функціонування партійно-урядових структур із метою виробити стратегію відносин із СРСР на міжнародній арені. Палкі дебати щодо природи радянської системи, її тоталітарної суті, суперечки з приводу ступеня загрозовості цього устрою – все це не залишало часу на надто глибокі роздумування щодо розвитку радянського культурного життя, освіти, науки тощо. Хоча наукові розробки в Радянському Союзі були менш занедбаною ділянкою досліджень, порівнюючи з іншими проблемами, що пов'язано було, вочевидь, зі стратегічним значенням адекватних оцінок наукового потенціалу СРСР, але це стосувалося більше природничо-технічних спеціальностей, які складали основу ВПК СРСР.

Згадки про радянську Україну у цей час були фрагментарні. Уміщені переважно в брошурах (як, наприклад, праці І.Огієнка чи В.Метьоса) [5; 6]

чи, у кращому разі, як розділи у більш ширших монографіях (зокрема, дослідження К.Менінга) [7, с. 195–203]. Ці відомості через свій незначний обсяг давали дуже приблизне уявлення щодо існування культурних, мовних і національних відмінностей у Радянському Союзі, що в тогочасній англomовній історіографії лише посилювало русоцентриську тенденцію у вивченні радянської історії.

З початком 1960-х рр. зацікавлення англomовних учених культурними проблемами дещо посилилося, особливо з огляду на те велике значення, яке в радянознавчих концепціях отримала ідеологія як мобілізуючий, організуючий та нормотворчий чинник у системі функціонування радянського соціуму. Зрозуміло, що питання продукування ідеологічних постулатів у науковому колі, засвоєння їх положень індивідуумами через систему освіти та щоденне перенесення в культурні практики стали актуальними для зарубіжних дослідників і потребували бодай попередніх висновків.

З огляду на історіографічні зміни в зарубіжному радянознавстві в цілому, вивчення культурної історії СРСР вважаємо за доцільне поділити на два етапи: перший – з 1960-х до початку 1990-х рр., другий – з початком 1990-х до 2000-х рр.

На першому етапі, початок якого припадає на кінець 1950-х рр., культурна проблематика фактично так ніколи й не стала домінуючою в дослідженнях зарубіжних радянознавців. Попри інтерес до культурної історії, про який ми вже говорили вище, методологічно визначальними були спочатку політичні, потім макросоціальні аспекти, над вивченням яких у контексті історії СРСР працювали мало не всі англomовні вчені. Дослідження з історії культури були покликані лише підтвердити, перевірити певні узагальнення щодо політичної та соціальної природи Радянського Союзу. Хоча, попри таке становище, маємо визнати окремі надзвичайно цікаві та плідні наукові розробки з історії культури, у т.ч. щодо радянської України.

У 1964 р. світ побачила монографія Ярослава Білінського "Друга радянська республіка", в якій значну увагу автор приділив культурним проблемам. Проблеми української науки та культури Я.Білінський розглядав крізь призму радянського ідеологічного перетлумачення ключових для попередньої української традиції історичних подій і культурних символів [8].

Я.Білінський чи не перший сформулював тезу про інкорпорування до радянських культурних практик українського національного складника, результатом чого став ідеологічний гібрид комуністичного та націоналістичного. Передусім до радянської історіографії були включені деякі з тез М.Грушевського. Це означало, що режим вирішив не позбавляти

українців національного обличчя повністю, а інтерпретувати український культурний спадок на користь своїм потребам [8, с. 222].

Насамкінець, дослідник проникливо зазначав, що повне уявлення про функціонування таких сконструйованих радянською ідеологією культурних образів і символів ми можемо отримати, вивчивши не лише процес їх проектування в офіційному дискурсі, але й формування ставлень пересічних громадян до пропонованого їм продукту. Останню проблему за браком доступних джерел Я.Білінський не зміг вирішити особисто, лише задекларував її значущість [8, с. 202].

Дослідження Я.Білінським культурних питань історії України пізнього сталінізму та хрущовського періоду досить масштабне. Звичайно, ця повнота стосується не поданого фактичного матеріалу, що у тогочасних умовах обмежених можливостей роботи з джерелами важко було б чекати. Викликає подив те, що вчений у кількох параграфах умістив весь спектр основних проблем історії культури СРСР, що в наступні кілька десятиліть докладніше будуть досліджуватися іншими істориками, а в сучасних умовах розвитку англomовної історіографії взагалі перемістяться у центр уваги вчених. Серед таких питань виділимо проблему мовної політики радянського керівництва в Україні та її вплив на зміну мовної та національної ідентичності українських радянських громадян; ідеологічний вплив на радянські інтерпретації минулого та використання історіографічних конструктів для формування потрібного типу свідомості особистостей; процес вироблення особливих радянських культурних символів; зміст та методи програм виховання лояльних громадян у радянській системі освіти тощо.

В англomовній історіографії вивченням особливостей розвитку гуманітарних наук у Радянському Союзі займалися такі дослідники, як Алекс Сіміренко, Джон Кіп, Ліліана Брісбі, Ловел Тілет, Джордж Ентін, Татьяна Горн, Черил Керн, Анатоль Мазур [9–14] та ін.

Як бачимо, кінцевий продукт радянських історичних досліджень був тією проблемою, яка найменше цікавила зарубіжних учених. Історики не сумнівалися в кон'юнктурності, суб'єктивності та упередженості висновків радянських істориків. Дослідження конкретних радянських праць у кожному випадку мало лише підтвердити відому думку про їх ідеологічну заангажованість. Англomовних учених більшою мірою цікавив сам процес впливу влади на радянську історичну науку шляхом ідеологічних приписів та вказівок. Радянська історична наука уявлялася таким собі споживачем, слухняним виконавцем владних розпоряджень щодо необхідного державі наукового потрактування тих чи інших історичних подій. Більше того,

зважаючи на приписувану історичній науці пасивність, зарубіжні вчені вважали історичні дослідження в СРСР чудовим індикатором змін в ідеологічній політиці вищого партійного керівництва.

Серед дослідників української радянської історіографії назовемо, наприклад, Олега Підгайного, Ярослава Пеленського, Анатолія Мазура і Романа Шпорлюка [13; 15–17].

Наприклад, Ярослав Пеленський уже на початку своєї фундаментальної статті "Радянська українська історіографія після Другої світової війни" (1964) категорично зазначав: "На початок Другої світової війни незалежної та науково орієнтованої історичної науки в українській радянській республіці не існувало" [16, с. 375]. Послідовно розглянувши організаційну структуру української радянської історичної науки, зокрема зробивши наголос на тих змінах, які відбулися в її функціонуванні у другій половині 1950-х рр., автор на цій основі визначив особливості вивчення тих чи інших періодів української історії.

На думку дослідника, фундаментальною концепцією, яка визначала все історіописання в Україні, стала теза про возз'єднання України з Росією внаслідок Переяславської угоди 1654 р. між Богданом Хмельницьким та московським царем. Відповідно в центр свого аналізу автор поставив вивчення саме давньоруської та козацької проблематики в радянській історіографії, хоч інші періоди теж згадано у його статті. Згідно його висновків, партія і вся радянська історіографія мали на меті утвердження цієї нової концепції українсько-російських історичних зв'язків. Розвиваючи нову формулу "меншого лиха" в офіційному дискурсі партійцями-ідеологами та радянськими істориками, російська експансія на неросійські землі оцінювалася як найбільш прогресивна для останніх [16, с. 381–389].

Поряд з історичними дослідженням іншою сферою радянського суспільства, у якій тиск ідеологічних приписів держави відчувався чи не найбільше, була література та мистецтво. Саме останні покликані були інсталювати радянські ідеали, норми, суспільні цінності у свідомість читача чи глядача, тобто виконувати ширшу функцію не лише творення канону, але й поширення змісту радянської ідеології серед мас. Таким чином, зарубіжних дослідників творчості радянських митців цікавили не лише умови та особливості взаємодії влади та творчих особистостей з метою творення радянського культурного середовища, але не меншою мірою зміст творів, тобто образи того ідеального світу, повсякчас рівнятися на який, за задумом ідеологів, мали радянські громадяни.

Окремі аспекти історії повоєнної радянської літератури, образотворчої та музичної творчості, культури загалом стали предметом дослідження

багатьох представників англомовної історіографії, серед них, наприклад, Фредерік Баргурн, Джеймс Білінгтон, Джефрі Госкінд, Фредерік Стар та ін. [18–21].

Дослідник української радянської літератури Юрій Луцький вважав, що після повоєнної спроби Сталіна об'єднати всі національні літератури в єдину радянську, М.Хрущов започаткував новий курс – більше прав національним республікам і реабілітація жертв Сталінського терору, що цілком змінило ідеологічний фон розвитку неросійських літератур [22, с. 3–4].

На думку автора, рішення влади щодо збереження національної форми літератур і водночас спроби уніфікувати їх зміст за єдиним російським стандартом призвели до формування взаємосуперечливих тенденцій у радянському культурному просторі. З одного боку, під тиском ідеології у літературі досить успішно культивувався ідеал "нової радянської людини", за основу якого брався російський образ. Все, що було найкращого в Радянському Союзі, було російським. Найчастіше споживачами такого продукту були нижчі класи міст та сіл, що швидше піддавалися русифікації.

З іншого боку, посилювалися настрої проти централізму та русифікації, щоб підкріплюватися усвідомленням того, що стати росіянином ще не означало стати більш вільним. Осягали це передусім представники вищих класів – інтелігенція, окремі владні особи. В їхніх інтересах, таким чином, було зберегти національне обличчя своєї літератури [22, с. 9–10].

Загалом можемо підсумувати, що протягом 1950-х – 1980-х рр. проблеми радянського наукового, освітнього, культурного розвитку, й українського радянського зокрема, не набули першочергового значення для представників англомовної історіографії. Радянологи, зацікавлені політичними та соціальними проблемами, звертали увагу на культурні питання тоді, коли потребували чітких індикаторів зміни ідеологічної лінії партії, або намагалися зрозуміти способи та механізми індоктринації громадян у радянському суспільстві чи, більш масштабніше, охарактеризувати ідеальний образ радянського соціуму в уявленнях вищих партійних керівників держави. Так чи інакше, вивчення культурних аспектів історії Радянського Союзу було тісно пов'язане на його ідеології. Радянська наука, освіта, література, мистецтво уявлялися англомовним авторам наскрізь просякнутими ідеологією, невіддільними від неї, пасивними споживачами та виконавцями вказівок вищого керівництва, з'єднувальною ланкою між державною ідеологією та масовою свідомістю радянських громадян. Відмова ж окремих представників наукових та творчих професій належно виконувати покладені на них функції автоматично позбавляла їх позицій у офіційній культурі, доступу до широкої публіки, перетворювала

на переслідуваних державним терором дисидентів, що не мали права на розповсюдження своєї творчості офіційними каналами у межах прийнятого канону.

Такий дещо однобокий та спрощений образ культури в Радянському Союзі не вдовольняв сучасних дослідників історії СРСР. З 1990-х рр. формуються нові методологічні підходи до радянознавчих студій, головне місце серед яких зайняла культурна історія. Таким чином, виникла нагальна потреба переосмислити створене попередньою історіографією уявлення про радянську культуру. Передусім сучасні дослідники поставили під сумнів її пасивне становище відносно ідеології. Навпаки, вчені почали наполягати на її гнучкості, багатогранності, змінності, прилаштовуваності культури до політичних і суспільних умов, можливості варіативних реакцій у межах визначеного ідеологією спектру, виконання коректувальних завдань під час створення генеральних проектів перебудови радянського соціуму. Отже, основна зміна в осмисленні культури СРСР на сучасному етапі, порівнюючи з попереднім періодом, полягає в приписуванні радянській освіті, науки, мистецтву самостійних конструктивних функцій при трансформації соціуму за генеральним проектом, пропонованим владою.

Щодо української радянської культури часів пізнього сталінізму найкращим англomовним дослідженням, написаним у межах вищевикресленої нами тенденції, вважаємо працю канадського історика Сергія Єкельчика "Сталінська імперія пам'яті" (2004) [23; 24]. Автор у своїй праці порушив проблему формування української національної ідентичності та історичної свідомості у межах Радянського Союзу як модерної імперії. Дослідник наполягав на тому, що з 1930-х рр. Сталін відмовився від побудови держави на основі ідеї пролетарського інтернаціоналізму, натомість повернувся до більш традиційного російськоцентричного проекту. Такий поворот на перший план висунув національну стратифікацію радянського соціуму та поставив проблему необхідності узгодити російську культурну вищість та право на керування з існуванням різних національних особливостей та національних пам'ятей.

Тут ми й підходимо до пропонованого С.Єкельчиком нового методологічного підходу. На його думку, функція узгодження покладалася не лише на вище державне керівництво, яке вимагало сліпого виконання поставлених завдань. "Республіканські чиновники й інтелектуали грали активну роль у розвитку і змінах офіційної політики пам'яті", – підкреслював дослідник [24, с. 23]. Таким чином, формування прийнятної, з радянської точки зору, національної пам'яті було результатом "узаємодії

між московськими ідеологами, місцевими чиновниками, неросійськими інтелектуалами та їхньою аудиторією" [24, с. 17].

Надання українській місцевій еліті характеристик активного учасника, провідного гравця у процесі конструювання державних проєктів історичної пам'яті підштовхувало автора до переосмислення механізмів взаємодії між центром та окремими республіками. Якщо раніше уявлялося, що українські чиновники та інтелектуали отримують згори детальні інструкції щодо змісту, способу та строків виконання певних дій і їхня реакція вкладається в рамки виконання–невиконання, то С.Скельчик запропонував більш гнучкішу та складнішу схему. Окрім власне інструкцій, місцева еліта набагато частіше отримувала від керівництва "туманні, зате потужні сигнали", які не містили жодних чітких вказівок щодо необхідних дій. Українські бюрократи мусили ці сигнали вчасно вловлювати, а потім ще й інтерпретувати, що, таким чином, надавало можливість для значно ширшого варіативного ряду реакцій, впритул до певних форм опору. С.Скельчик досить однозначно про це пише: "Творення офіційного дискурсу минулого не надавалося до тотальної регламентації: ідеологи республіканського рівня постійно пристосовували кремлівські вказівки до місцевих реалій, інтелектуали часто відхилялися від визначеного курсу, а їхня аудиторія могла по-різному витлумачити навіть найвитриманіший культурний продукт" [24, с. 32].

Українську тематику у своєму дослідженні "Олександр Довженко: Життя в радянському кінофільмі" (2002) порушив Джордж Лібер. На прикладі біографії відомого українського кінорежисера автор поставив проблему дилеми ідентичності української радянської інтелігенції за сталінських часів. На думку дослідника, О.Довженко намагався примирити свій комуністичний інтернаціоналізм з українською ідентичністю. Він гордо означував себе як українця і водночас служив режимові, ворожому до будь-кого, хто ставив під сумнів межі офіційної української радянської ідентичності [25, с. 5].

Справжній бум на сучасному етапі переживають дослідження історичної науки в Радянському Союзі.

Передусім зарубіжні дослідники заперечують вдавану монолітність методологічних практик радянських істориків. Наприклад, Роджер Марквік стверджував, що в повоєнний період у радянській історіографії сформувався особливий напрям культурної історії, близький до французької історії ментальностей, представники якого – А.Гуревич, Л.Баткін, Ю.Бессмертний – писали оригінальні наукові праці, які високо цінувалися серед спеціалістів на Заході. Таким чином, доводить учений, навіть в умовах

регламентованої творчості були можливі відступи від загальноприйнятого канону та дослідження на високому науковому рівні [26].

Інша проблема радянської історіографії – це процес взаємодії істориків з владними структурами та державними ідеологами з метою конструювання прийнятного образу минулого націй та народностей, що увійшли до складу СРСР. Тут маємо відзначити ідеї, розвинуті англо-мовною історіографією, про подеколи свідому та добровільну участь істориків у творенні радянських історичних міфів, про внесок регіональних історичних досліджень у формуванні національної історичної свідомості, про проекти поєднання соціалістичного та націоналістичного історичних наративів у працях радянських істориків тощо.

Проблематику української радянської історичної науки та історичної свідомості, окрім уже згадуваного Сергія Єкельчика, вивчав також Стівен Величенко [27; 28].

Дослідження С.Величенка, виконані на початку 1990-х рр., містять як твердження, характерні для попереднього історіографічного періоду в англо-мовній історіографії, так і перші паростки нових тенденцій, повною мірою оприятлені у праці С.Єкельчика. С.Величенко усе ще вважав, що офіційна інтерпретація історії націй СРСР, яка склалася між 1934 та 1953 рр., ґрунтувалася лише на основі директив ЦК та особисто Сталіна. Згідно цієї інтерпретації історії неросійських республік були складовою частиною "історії СРСР", яка починалася не 1917 р. у Москві, а в доісторичній Азії. І попри офіційне визнання неросійських націй та республік як окремих історичних утворень, їх минуле вкладали у русоцентричну статичну структуру, водночас не визнаючи за росіянами окремої історії РРФСР. Однак поряд з ієрархічним баченням відносин влади та радянської історіографії, автор все ж вказував на певну самостійність радянських науковців у доступних їм межах. Так, з 1956 р. партія, на думку дослідника, втратила контроль над гуманітарними науками, й історіописання стало менш детерміноване та менш російсько-націоналістичне за тоном. Наприклад, у виданні "Історії Української РСР" 1967 р. уже не ігнорувалися українські культурні зв'язки із Заходом, більше уваги надано національному руху XIX ст. тощо [28, с. 325–326].

В іншому своєму дослідженні – "Формуючи ідентичність в Східній Європі та Росії" (1993) [27] – цей же автор намагався більш послідовно прослідкувати процес продукування та змін офіційних інтерпретацій української радянської історії у СРСР. Дослідник далі розвивав свою думку, що, попри номінально монолітну ідеологічну структуру, історики в Радянському Союзі таки висловлювали різці оцінки, а після смерті Сталіна

ті з них, хто поставив факти вище теорії, змогли навіть вплинути на, якщо не змінити, офіційні інтерпретації національного минулого різних республік, зокрема й України [27, с. 1].

Однак період пізнього сталінізму автор оцінював як час посилення контролю над національними історіографіями аж до того, що останні навіть було позбавлено будь-якої самостійності. Після 1948 р. межі між історіями СРСР, Росії та інших республік стали настільки розпливчастими, що досліднику це навіть дало підстави стверджувати, що "національна історія" як окрема галузь знання зникла в неросійських республіках. Повоєнний суворий адміністративний контроль, державна ідеологія та детальні централізовані директиви обмежили вивчення історії неросійського минулого до такої межі, що загальні історії цих республік, опубліковані протягом 1945–1990 рр., автор схильний розглядати як продукт "російської" історіографії регіонального розвитку, аніж якоїсь національної історіографії [27, с. 5, 207–212].

Підсумовуючи вивчення історії радянської культури в англomовній історіографії другої половини XX – початку XXI ст., слід визнати, що і на першому етапі, який охоплював період до 1990-х рр., і на теперішній час у центрі уваги англomовних учених завжди перебували культурні питання не самі по собі, а в своєму зв'язку з владними інституціями. Яких би політичних характеристик дослідники не надавали Радянському Союзові як державі, а проте ніколи не ставилася під сумнів тісна взаємозалежність ідеологічних постулатів, пропагованих державою, та того культурного продукту, який виробляла радянська наука, література, мистецтво, кіно. Історики різних поколінь лише вели дискусії з приводу структурних і функціональних характеристик учасників цієї взаємодії – ідеологів із центру, місцевих чиновників та інтелектуалів, пересічних громадян. Якщо спочатку превалювала думка щодо ієрархічної та односторонньої структури таких відносин, коли верхівка віддавала накази, а на рівні республік вони лише точно виконувалися, то на сучасному етапі вважається, що система продукування культурних символів, ідеалів та цінностей у Радянському Союзі мала динамічний та багаторівневий характер, передбачала взаємовплив та варіативність дій і реакцій кожної задіяної у процесі особи.

Література

1. Беляев Е.А. Развитие науки и организация научных исследований в СССР в современной буржуазной историографии // История СССР. – 1974. – №3. – С. 196–206.

2. Война О.Д. Про деякі сучасні фальсифікації історії Радянської України в буржуазній історичній літературі // Укр. іст. журн. – 1957. – №1. – С. 137–142.
3. Королько В.Г. Неспроможність буржуазних фальсифікацій радянського способу життя // Укр. іст. журн. – 1979. – №5. – С. 26–34.
4. Ноткин Б.Н. Советская интеллигенция в освещении современной буржуазной англо-американской историографии // История СССР. – 1972. – №3. – С. 153–168.
5. Ohienko I. Ukrainian literary language in the USSR: Reprint from "Ukrainian Quarterly". – Vol. 6, no. 3. – New York, 1950.
6. Matthews W.K. Taras Ševčenko: The man and the symbol. – London: Association of Ukrainians in Great Britain, 1951.
7. Manning C. Ukraine under the Soviets. – New York: Bookman Associates, 1953.
8. Bilinsky Y. The Second Soviet Republic: The Ukraine after World War II. – New Brunswick: Rutgers University Press, 1964.
9. Soviet sociology: Historical antecedents and current appraisals / Ed. by A.Simirenko. – Chicago: Quadrangle Books, 1966.
10. Social thought in the Soviet Union / Ed. by A.Simirenko. – Chicago: Quadrangle Books, 1969.
11. Tillett L. The great friendship: Soviet historians on the non-Russian nationalities. – Chapel-Hill: University of North Carolina Press, 1969.
12. Contemporary history in the Soviet mirror / Eds. by J.Keep, L.Brisby. – New York; London; Frederick A. Praeger, 1964.
13. Mazour A. The writing of history in the Soviet Union. – Stanford: Stanford University Press, 1975.
14. Enteen G., Gorn T., Kern Ch. Soviet historians and the study of Russian imperialism. – University Park, London: The Pennsylvania State University Press, 1979.
15. Pidhajny O. Ukrainian historiography and the Great East European revolution: A propos of Symonenko's polemics. – Toronto; New York: New review books, 1968.
16. Pelenski J. Soviet Ukrainian historiography after World War II // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – 1964. – Bd. 12, H. 3. – S. 375–418.
17. Szporluk R. National history as a political battleground: The case of Ukraine and Belorussia // Russian empire: Some aspects of Tsarist and Soviet colonial practices / Ed. by M.Pap. – Cleveland: Institute for Soviet and East European Studies, 1985. – P. 131–150.
18. Barghoorn F. The Soviet cultural offensive: The role of cultural diplomacy in Soviet foreign policy. – Westport, CT: Greenwood Press, 1960.
19. Soviet literature in the sixties: An international symposium / Eds. by M.Hayward, E.Crowley. – New York; London: Frederick A. Praeger, 1964.
20. Billington J. The icon and the axe: An interpretive history of Russian culture. – New York: Vintage books, 1970.
21. Starr F. Red and hot: The fate of jazz in the Soviet Union, 1917–1991. – 2nd ed. – New York: Limelight, 1994.

22. Luckyj G. Socialist in content and national in form // *Discordant voices: The non-Russian Soviet literatures, 1953–1973* / Ed. by G.Luckyj. – Oakville, Ont.: Mosaic Press, 1975.

23. Yekelchuk S. Stalin's empire of memory: Russian-Ukrainian relations in the Soviet historical imagination. – Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2004.

24. Єкельчик С. Імперія пам'яті: Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. – К.: Критика, 2008.

25. Liber G. Alexander Dovzhenko: A life in Soviet film. – London: British film institution, 2002.

26. Markwick R. Cultural history under Khrushchev and Brezhnev: From social psychology to mentalités // *Russian Review*. – 2006. – Vol. 65, no. 2. – P. 283–301.

27. Velychenko S. Shaping identity in Eastern Europe and Russia: Soviet-Russian and Polish accounts of Ukrainian history, 1914–1991. – New York: St. Martin's Press, 1993.

28. Velychenko S. Restructing and the non-Russian past // *Nationalities Papers*. – 1994. – Vol. 22, no. 2. – P. 325–335.

Л.М.Мицик

Чи готова українська вища школа забезпечити європейську якість освіти?

В умовах зростаючої конкуренції між університетами в освітній сфері та появи в останнє десятиріччя нових ВНЗ, забезпечення якості перетворилося на головне завдання освіти в усьому світі. Впровадження системи забезпечення якості виступає важливим засобом оцінки потенціалу ВНЗ, удосконалення їхньої діяльності та забезпечення успіху у конкурентній боротьбі на ринку освітніх послуг. Університетська автономія передбачає наявність ефективної моделі забезпечення якості освіти, яка б користувалася довірою і була прозорою як для керівництва університету, так і для всіх замовників і споживачів освітніх послуг – студентів, роботодавців і держави – і водночас демонструвала здатність закладу освіти контролювати процес навчання та науково-дослідної діяльності.

У Комюніке Празької зустрічі європейських міністрів, які відповідають за вищу освіту, "До Зони європейської вищої освіти" (19 травня 2001 р.) наголошується на "життєво важливій ролі, яку відіграють системи якості у забезпеченні стандартів високої якості в полегшенні порівнянності кваліфікацій в усій Європі" [2, с. 144]. Болонський процес заохочує більш тісне співробітництво мереж з визнання та із забезпечення якості, а також близьку європейську співпрацю і взаємну довіру у прийнятті національних